

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Bakalářská diplomová práce

Olomouc 2021

Michaela Hloušková

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

UŽÍVÁNÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK U DĚTÍ DO 16 LET NA
ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH V KRNOVĚ

Bakalářská diplomová práce

Obor studia: Sociologie

Autor: Michaela Hloušková

Vedoucí práce: Mgr. David Fiedor, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma *„Užívání návykových látek u dětí do 16 let na základních školách v Krnově“* vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a zdroje, které jsem v práci použila.

V Olomouci dne.

Podpis

Děkuji vedoucímu práce *Mgr. Davidu Fiedorovi, Ph.D.* za cenné rady, komentáře a odborné vedení při psaní mé bakalářské diplomové práce. Děkuji také všem ředitelům a ředitelkám základních škol v Krnově, kteří mi umožnili provedení empirického výzkumu.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Michaela Hloušková</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Sociologie – Aplikovaná ekonomická studia</i>
Obor obhajoby práce:	<i>Sociologie</i>
Vedoucí práce:	<i>Mgr. David Fiedor, Ph.D.</i>
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Užívání návykových látek u dětí do 16 let na základních školách v Krnově
Anotace práce:	Tato bakalářská práce se zabývá problematikou návykových látek u dětí. Cílem práce je identifikovat faktory ovlivňující míru užívání návykových látek u dětí na základních školách. V první části práce jsou definovány návykové látky, jejich dělení a příznaky závislosti. Dále jsou zmíněny příčiny vzniku užívání návykových látek u dětí a jednotlivé druhy prevence proti uvedenému problému. Druhá část práce je zaměřena na popis výsledků kvantitativního výzkumu, který proběhl na druhém stupni základních škol v Krnově.
Klíčová slova:	Návykové látky, drogy, závislost na návykových látkách, děti, rodina, prevence
Title of Thesis:	Substance use in children under 16 years at elementary schools in Krnov

Annotation:	This bachelor thesis deals with the issue of addictive substances in children. The aim of this thesis is to identify factors influencing the level of substance use in children in elementary schools. The first part of the thesis defines addictive substances, their division and symptoms of addiction. The causes of substance abuse in children and individual types of prevention against this problem are also mentioned. The second part of the thesis is focused on the description of the results of quantitative research which took place on the second grade of elementary schools in Krnov.
Keywords:	Addictive substances, drugs, substance abuse, children, family, prevention
Názvy příloh vázaných v práci:	Dotazník
Počet literatury a zdrojů:	25
Rozsah práce:	58 052

Obsah:

Úvod.....	7
1. Návykové látky	9
1.1. Charakteristika návykových látek.....	9
1.2. Dělení návykových látek	10
1.3. Závislost na návykových látkách	11
2. Děti a návykové látky.....	14
3. Faktory a příčiny užívání návykových látek u dětí	18
3.1. Rodinné prostředí	18
3.2. Škola.....	20
3.3. Vrstevnická skupina	21
4. Prevence užívání návykových látek u dětí	22
4.1. Prevence v rodině.....	22
4.2. Prevence ve školních institucích.....	23
5. Cíl výzkumu a stanovení hypotéz.....	25
6. Metody a data.....	26
7. Výsledky.....	28
8. Diskuse	36
Závěr	38
Seznam literatury a použitých zdrojů.....	40
Seznam grafů	43
Seznam tabulek.....	44
Seznam příloh.....	45

Úvod

Užívání návykových látek je dlouhodobě rozšířený problém, vyskytující se ve společnostech na celém světě. Tento globální jev negativně zasahuje nejen do života jednotlivců, ale i do života jejich rodin a dalších sociálních skupin. Již dávno není pravda, že se návykové látky vyskytují pouze u dospělých osob, naopak je v dnešní době stále více rozšířený výskyt těchto látek u osob mladistvých. Existuje celá řada důvodů, proč děti a mladiství zkoušejí návykové látky. Může se jednat o pouhé experimentování, nudu či touhu tyto látky vyzkoušet. Velké nebezpečí představují tyto látky zejména pro děti, vyrůstající v prostředí, kde na ně tento negativní jev již působí. Jedná se například o prostředí rodiny, školy či vrstevnické skupiny.

Bakalářská práce na téma „*Užívání návykových látek u dětí do 16 let na základních školách v Krnově*“ se zabývá jedním z několika sociálně patologických jevů u mladistvých, které se vyskytují v dnešní společnosti. Práce se zaměřuje na děti do 16 let, jelikož se v dnešní době právě děti ve věku povinné školní docházky poprvé dozvídají, či osobně setkávají s návykovými látkami.

Práce analyzuje zkušenosti dětí s užíváním návykových látek na základních školách v Krnově. Město Krnov bylo zvoleno z důvodu rodiště autorky bakalářské práce. Cílem práce je identifikovat faktory ovlivňující míru užívání návykových látek u dětí na základních školách. Důraz je kladen zejména na vliv rodinného prostředí, který často s tímto problémem souvisí a může případné užívání těchto látek ovlivnit.

V první části bakalářské práce je vysvětlena charakteristika a základní rozdělení návykových látek na jednotlivé druhy. Dále jsou uvedeny faktory a příčiny, jenž mohou ovlivnit užívání těchto látek, právě u dětí a mladistvých. V poslední řadě jsou charakterizovány jednotlivé typy prevence, sloužící k předcházení či zamezení vzniku uvedeného problému u dětí.

Druhá část bakalářské práce je zaměřena na metody a popis výsledků kvantitativního výzkumu, jenž byl proveden na základních školách v Krnově. Průzkum byl realizován na druhém stupni třech základních škol, konkrétně se jednalo o 7. a 9. ročníky. Výzkum proběhl za pomoci anonymního dotazníkového šetření, které umožnilo získat odpovědi na dané otázky a potvrdit či vyvrátit stanovené hypotézy.

1. Návykové látky

1.1. Charakteristika návykových látek

Pro pojem návykové látky, též psychoaktivní látky neboli omamné látky, existuje celá řada různých definicí. Velmi často jsou tyto látky také označovány jako drogy. Označení droga se ale nejčastěji používá jako synonymum pro nelegální návykovou látku (Martanová, Janíková & Daněčková, 2007). Pro všechna uvedená označení však platí, že se jedná o látky, které primárně působí na centrální nervovou soustavu a způsobují závislost. Mohou změnit vaši náladu, vaše chování, vaše vnímání, co vidíte, co slyšíte, a jak a co cítíte. Tyto látky mohou mít všechny možné tvary, formy či barvy.

V psychologickém slovníku autor uvádí, že droga neboli návyková látka je: *„Látka živočišného nebo rostlinného původu s farmakologickým účinkem; v psychopatologii látka, která je používána a zneužívána pro změnu nálady, vědomí, povzbuzení či tlumení somatopsychických funkcí; při opakovaném užívání možnost vzniku závislosti“* (Hartl, 2004, s. 52). Další definice je podle Presla (1995), díky níž lze drogu chápat jako každou látku, ať již přírodní nebo syntetickou, která splňuje dva základní požadavky:

1. má tzv. psychotropní účinek, tj. ovlivňuje nějakým způsobem naše prožívání okolní reality, mění naše „vnitřní“ naladění – prostě působí na psychiku;
2. může vyvolat závislost, má tedy něco, co se z nedostatku vhodnějšího pojmenování někdy označuje jako „potenciál závislosti“.

Jak je již z uvedených definic patrné, autoři v nich nerozlišují, jestli se jedná o látky legální či nelegální, proto se používají k definování návykových látek obecně. Důležité však je, že se ve většině případů autoři všech existujících definic shodují na tom, že návyková látka či droga je látka, která je přírodní či syntetická, má psychotropní účinek, vyvolává závislost a její užívání je pro lidský organismus ve větší míře škodlivé.

1.2. Dělení návykových látek

Existuje mnoho faktorů, díky kterým se od sebe návykové látky odlišují. Rozdíly jsou vidět například ve formě návykových látek, tvaru, barvě či účincích na lidský organismus. Nejčastěji se hovoří o dělení z hlediska povolení zákonem. Mezi další patří dělení podle rizika vzniku závislosti a dělení podle původu vzniku látek.

Dělení návykových látek z hlediska povolení zákonem je na látky legální a nelegální. V případě legálních se jedná o takové látky, jenž je možné ze zákona běžně prodávat. Tyto drogy dnes tvoří podstatnou část nabídky, dostupnou již v běžných obchodech s potravinami. Mezi nejčastěji užívané legální návykové látky v České republice patří alkohol a tabákové výrobky. Mezní hranice pro umožnění prodeje legálních návykových látek v České republice je stanovena na osmnáct let. K legálním návykovým látkám patří také celosvětově rozšířený kofein, jenž stimuluje centrální nervovou soustavu a srdeční činnost. V případě nelegálních látek se jedná o takové látky, které jsou omezeny legislativou příslušného státu. V České republice danou problematiku upravuje *zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů*, jenž vymezuje držení, distribuci a výrobu nelegálních návykových látek. Za porušení uvedeného zákona může hrozit finanční trest nebo až trest odnětí svobody. Nelegální látky se podle Presla (1994), Arterburna a Burnse (2001) a SANAZIN (2007) dělí převážně na:

- konopí a jeho produkty (marihuana, hašiš),
- stimulanty (pervitin, kokain, crack, extáze, PCP),
- halucinogeny (LSD, lysohlávky),
- opiáty (morfin, kodein, heroin).

V posledních letech se často hovoří o legalizaci marihuany, jelikož tato látka může sloužit i pro léčebné účely. V České republice je dle zákona *č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů* nyní

povoleno pěstování omezeného množství technického konopí, které obsahuje méně než 0,3 % psychotropního THC, a to pouze za určitých podmínek. Dále je umožněn prodej léčebného konopí v lékárnách či prodej kosmetických přípravků z léčebného konopí.

Dalším známým dělením je dělení podle rizika vzniku závislosti na látky měkké a tvrdé. Podle Anity Ganeri (2001) bývají měkké látky velmi často užívány pouze z „rekrreačních důvodů“, obecně jsou považovány za méně nebezpečné a také méně návykové. Radíme zde například již zmíněný alkohol, kofein či tabákové výrobky. Tvrdé látky jsou nejčastěji používány k popisu velmi silných a nebezpečných drog, které jsou silně návykové a škodlivé, jako například kokain či heroin.

Posledním dělením návykových látek je dělení podle vzniku, a to na látky přírodní, semisyntetické a syntetické (Zábranský, 2003). Příkladem přírodních látek jsou například různé konopné produkty či psychoaktivní houby. K semisyntetickým látkám se řadí heroin, kokain či LSD a k látkám syntetickým pervitin či extáze.

1.3. Závislost na návykových látkách

Drogová závislost neboli toxikomanie je abnormální až patologický stav vyvolaný nadměrným užíváním drog, který vede k dosažení stavu uvolnění, euforie, uspokojení či blaha. Jedná se o celosvětově velmi rozšířený problém, který má řadu negativních dopadů. Příkladem negativních dopadů jsou snížené schopnosti přirozeně reagovat na běžné stimuly či neschopnost se začlenit do společnosti, ve vážnějších případech může docházet i k selhání funkcí tělesných orgánů.

Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) definuje syndrom závislosti následovně: „*Je to skupina fyziologických, behaviorálních a kognitivních fenoménů, v nichž užívané látky nebo třídy látek má u daného jedince mnohem větší přednost než jiné jednání, kterého si kdysi cenil více. Centrální popisnou charakteristikou*

syndromu závislosti je touha brát psychoaktivní látky, alkohol nebo tabák“ (Nešpor, 2007, s. 9). S vymezením drogové závislosti MKN-10 se ztotožňuje převážná část odborníků a autorů, jelikož jsou v její definici vytyčeny základní znaky závislosti. Závislost na návykových látkách se vytváří postupně v několika fázích, při kterých dochází k neustále narůstající touze po návykové látce. Například Vágnerová (2008) dělí proces vzniku závislosti do 4 následujících etap:

1. **fáze experimentování a občasného užívání** – v této fázi droga vyvolává žádoucí pocity uvolnění, štěstí, sebejistoty atd.,
2. **fáze pravidelného užívání** – představuje iluzi kontroly, která je typická pro počínající závislost,
3. **fáze návykového užívání** – zvyšuje se lhostejnost k čemukoli, co se netýká drog,
4. **fáze terminální** – dochází k celkovému úpadku osobnosti a rozpadu sociálních vazeb.

Každé závislostní chování má své typické znaky, na jejichž základě se může u jedince závislost potvrdit či naopak vyvrátit. Například podle Nešpora (2007), by se definitivní diagnóza závislosti měla stanovit pouze tehdy, jestliže během jednoho roku došlo k alespoň třem z následujících jevů:

- silná touha nebo pocit puzení užívat látku,
- potíže v sebeovládání při užívání látky,
- tělesný odvykací stav,
- průkaz tolerance k účinku látky jako vyžadování vyšších dávek, aby se dosáhlo účinku původně vyvolávaného nižšími dávkami,
- postupné zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů ve prospěch užívané psychoaktivní látky a zvýšené množství času k získání nebo užívání látky,

- pokračování v užívání i přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků: poškození jater nadměrným pitím, depresivní stavy vyplývající z nadměrného užívání látek a další.

Závislost se dále dělí na závislost fyzickou neboli tělesnou a závislost psychickou neboli duševní. Fyzická závislost se projevuje v případě, kdy jedinec, který je závislý na návykové látce, reaguje při přerušení užívání této látky tělesnými poruchami. V takovém případě dochází k tzv. abstinčním příznakům. Abstinční příznaky podle Anity Ganeri (2001, s. 8) jsou *„Způsob, jakým vaše tělo reaguje, když je přísun drog zastaven. Tělesné účinky se pohybují od bolesti hlavy, pocení, křečí a nekontrolovatelných třesů až po smrt. Psychickým účinkem je neustálá touha po droze, která bývá často dokonce hůře snesitelná než tělesné účinky.“* Naopak psychická závislost se projevuje neustálým hledáním možností, jak užít látku k udržení stavu, který jedinec pocítuje. Tato závislost je na rozdíl od závislosti tělesné hůře ovlivnitelná a její zvládnutí vyžaduje mnohem více než pevnou vůli.

2. Děti a návykové látky

Na začátku této kapitoly je důležité zmínit, kdo je za dítě považován. Úmluva o právech dítěte (Sdělení č. 104/1991 Sb.) uvádí, že: *„se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“* Dle trestního práva v České republice se podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže rozlišuje mládež na děti a mladistvé, kteří mají odlišnou trestní odpovědnost. Dítětem je považován jedinec od narození do 15 let, který není trestně odpovědný. Pojem mladistvý definuje jedince od 15 do 18 let, kteří mají na rozdíl od dospělých osob sníženou trestní odpovědnost.

Problematice návykových látek u dětí a mladistvých je v posledních letech věnována narůstající pozornost, jelikož se jedná o celosvětově rozšířený jev. Tento problém je často spojován s delikvencí a sociálně patologickými jevy, které se u dětí vyskytují. Podle Matouška a Kroftové (2003, s. 315) představuje delikvence: *„Všechny typy jednání, jež porušují sociální normy chráněné právními předpisy včetně přestupků, ve stejném smyslu používáme výraz delikventní chování.“* Sociálně patologické jevy jsou poté všechny nenormální nebo všeobecně nežádoucí společenské jevy. Mezi zmíněnou delikvencí a sociálně patologické jevy u dětí a mladistvých patří například právě užívání tabáku, alkoholu či jiných drog, záškoláctví nebo šikana.

K uvedeným jevům jsou nejvíce náchylné děti v tzv. fázi dospívání neboli pubertě. V pedagogickém slovníku (Průcha, Mareš & Walterová, 2003) autoři uvádí, že věkové období dospívání nastává přibližně od 11 do 15 let a dělí se do dvou fází. Dále v něm uvádí, že dospívání nastupuje dříve u dívek, u chlapců začíná později. Celkově se jedná o nejbouřlivější období ve vývoji jedince, při kterém dochází k jejich anatomicko-fyziologickému, intelektuálnímu, emocionálnímu a sociálnímu vývoji. V průběhu uvedeného vývoje tedy dochází k celkovému rozvoji osobnosti, při kterém jedinci

přijímají nové informace, zkušenosti, normy, postřehy a poznatky. Právě zmíněné zkušenosti, které často začínají pouhým experimentováním, mohou následně ovlivnit užívání návykových látek.

Řada odborníků a autorů se zabývá vysvětlením, jak na děti návykové látky působí. Například Nešpor (2007) popisuje základní specifika působení návykových látek u dětí a dospívajících následně:

- závislost na návykových látkách se vytváří podstatně rychleji (to, k čemu potřebuje dospělý roky nebo desítky let, stihne dospívající během měsíců),
- existuje zde vyšší riziko těžkých otrav s ohledem na nižší toleranci, menší zkušenosti a sklon k riskování, který je v dospívání častý,
- z podobných důvodů je zde i vyšší riziko nebezpečného jednání pod vlivem návykové látky,
- u dětí závislých na návykových látkách nebo je užívajících bývá patrné zřetelné zaostávání v psychosociálním vývoji,
- i „pouhé“ experimentování s návykovými látkami je u dětí a dospívajících spojeno s většími problémy v různých oblastech života,
- je zde také častější tendence užívat širší spektrum návykových látek a přecházet od jedné ke druhé nebo více látek současně,
- alkohol a patrně i jiné drogy narušují vytváření sítí mozkových buněk, které probíhá v dospívání, a vedou k znevýhodňování těchto dospívajících,
- recidivy závislosti jsou u dětí a dospívajících časté, dlouhodobá prognóza však může být podstatně příznivější, než jak by naznačoval často bouřlivý průběh, důvodem je přirozený proces zrání, který je tichým spojencem léčebných snah.

S užíváním návykových látek u dětí a mladistvých souvisí tzv. varovné znamení či signály. Tyto znamení jsou v podstatě změny, které mohou nastávat při užívání návykových látek. U každého jedince se projevují odlišně, může se jednat o změny tělesného či psychického charakteru. Tyto změny nemusí ještě samy o sobě něco znamenat, ale je vhodné jim věnovat určitou pozornost. Hajný (2001) ve své knize definuje základní varovné znamení jako:

- náhlá změna nálad, netypické reakce na určité situace,
- zhoršování ve škole,
- změna přátel a známých,
- výrazná změna v oblékání a stylu hudby,
- skrývání a zakrývání,
- častá vyčerpanost, únava a spavost,
- lži a předstírání,
- překvapivě rychle nastupující sexuální aktivita,
- izolace od rodiny,
- snížené sebevědomí,
- chybějící léky či alkohol v domácnosti,
- ztrácejí se věci a peníze.

Užíváním návykových látek u dětí se zabývá „Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách“ (dále jen ESPAD). ESPAD je největší celoevropskou studií, která je zaměřena na zjištění rozsahu užívání návykových látek a dalších forem rizikového chování u mládeže ve věku 15–16 let. Projekt je realizován v pravidelných čtyřletých intervalech již od r. 1995. V roce 2019 proběhla již sedmá vlna této studie, které se zúčastnilo 35 zemí včetně ČR (Chomynová, Csémy & Mravčík, 2020).

Hlavním cílem celého projektu je podat přehled o rozsahu užívání legálních a nelegálních drog mezi mládeží a porovnat ji se situací v ostatních evropských zemích. Dále se výzkum zabývá analyzováním kontextových vztahů u jednotlivých indikátorů návykového chování.

Nejzajímavější výsledky z roku 2019 v České republice se týkají kouření cigaret a konzumace alkoholu. Z výsledků je patrné, že u mládeže došlo k poklesu míry užívání uvedených látek. Například v roce 2015 denně kouřilo celkem 16,4 % šestnáctiletých dětí (Chomynová, Csémy & Mravčík, 2016), v roce 2019 jich bylo 10,3 % (Chomynová, Csémy & Mravčík, 2020). Je důležité zmínit, že pro děti a mladistvé jsou tabákové výrobky i alkohol zákonem nepovolené užívat, přesto se ve výzkumech neřadí k tzv. nelegálním návykovým látkám. Z nelegálních návykových látek poté v roce 2015 i v roce 2019 uváděli respondenti nejčastější zkušenost s užíváním konopných látek. Celkově také studie ukazuje, že dříve byl výskyt užívání návykových látek výrazně vyšší u chlapců, v současnosti ale dochází k vyrovnání rozdílů mezi pohlavími.

3. Faktory a příčiny užívání návykových látek u dětí

Děti a mladiství užívají návykové látky z různých důvodů. Jedním z důvodů může být pouhé experimentování s těmito látkami nebo touha tyto látky vyzkoušet. Dalším důvodem je často vliv prostředí, ve kterém se jedinci nacházejí. Podle Presla (1995, s. 51) *„Do této široké skupiny lze vlastně zařadit působení všeho, co nás obklopuje. Rodiče a sourozenci, vrstevníci, parta, škola, zaměstnání, vojenská služba, působení společnosti jako takové svými hromadnými sdělovacími prostředky (rozhlas, televize, tisk), veřejné mínění atd. jsou všechno faktory, které formují náš postoj k světu, a proto také k návykovým látkám obecně.“* Poslední z mnoha důvodů je stejný jako u dospělých, řadíme sem potřebu těmito látkami něco vyřešit, na něco zapomenout, přestat vnímat, uvolnit se a odtrhnout se tak od reality.

Z výše uvedeného vyplývá, že existuje obrovské množství faktorů a příčin, které ovlivňují užívání návykových látek u dětí a mladistvých. Presl (1995), který se zabývá konkrétními vlivy prostředí, považuje za nejběžnější faktory a příčiny vzniku užívání návykových látek u dětí vlivy rodinného prostředí, školy či vlivy skupiny vrstevníků.

3.1. Rodinné prostředí

Jedním z hlavních faktorů a příčin vzniku užívání návykových látek u dětí je vliv rodinného prostředí. Autoři Matoušek a Kroftová (2003, s. 37) dokonce říkají, že: *„Rodina je tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování.“* Stejně jako u jiných pojmů existuje několik definic rodiny. Jedna ze základních definic je uvedena v psychologickém slovníku od Hartla (2004, s. 230), podle kterého je rodina: *„společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí.“* V jiných definicích se také uvádí vztahy, které vznikly na základě zákona. Jedná se například o adopce či náhradní péče o dítě.

Řada autorů se shoduje na tom, že vlivy v rodině, kde dítě vyrůstá, bývají často důležitější než vlivy dědičnosti. Rodinné prostředí může pozitivně či negativně ovlivnit dítě a jeho budoucí vztah k návykovým látkám. Tímto vlivem se zabývá například Nešpor (2007), jenž v jedné ze svých knih uvádí některé rizikové faktory na úrovni rodiny, které mohou ovlivnit následné užívání návykových látek u dětí. Mezi tyto rizikové faktory řadí například:

- výskyt jakékoliv neléčené a nezvládané návykové choroby u rodičů zvyšuje riziko jakékoliv návykové choroby u dětí,
- neexistující jasná pravidla týkající se chování dítěte,
- nedostatek času na dítě v časném dětství, málo péče, nedostatečný dohled, nedostatečné citové vazby dítěte,
- nesoustavná a přehnaná přísnost, nepřiměřené fyzické násilí vůči dítěti, týrání dítěte, sexuální zneužívání dítěte,
- schvalování pití alkoholu a užívání drog,
- rodina špatně funguje, výchova pouze jedním rodičem, který ji časově nebo jinak nezvládá,
- dítě žije bez rodiny a bez domova,
- závislost na návykové látce, škodlivé či rizikové užívání návykové látky nebo jiný návykový problém u manžela (manželky) nebo partnera (partnerky) a další...

Z výše uvedeného vyplývá, že jedním z hlavních faktorů je samotný postoj rodičů k těmto látkám. Tím se zabývá i „*Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost*“ (dále jen EMCDDA), které v jednom ze svých článků popisuje, že děti, jejichž rodiče užívají psychoaktivní látky, mají vyšší riziko předčasného užívání návykových látek, a to zejména kvůli problémům v sociálním a psychologickém fungování rodiny nebo kvůli neurobiologickým důsledkům užívání návykových látek u matek během těhotenství (EMCDDA, 2007). Stejně tak i autoři Arterburn a Burns (2001) ve své knize uvádí, že například u dětí alkoholiků existuje čtyřikrát větší riziko, že se u nich

rozvine alkoholismus než u dětí rodičů, kteří k nadměrnému pití neinklinují. Všeobecně lze říci, že náchylnější k užití některé z drog jsou děti rodičů, kteří:

- kouří,
- nadměrně pijí alkohol,
- užívají podpůrné prostředky ke zvládnání stresu,
- užívají zakázanou drogu nebo zaujímají k jejímu užívání jinými lidmi pozitivní stanovisko.

Velmi často se také na úrovni rodinného prostředí hovoří o vlivu sourozenců na užívání návykových látek. Tento vliv zmiňuje nejen již zmíněné EMCDDA ale také Vakalahi (2001), podle níž sourozenci působí podobným způsobem jako rodiče, a to kvůli délce a intenzitě jejich vztahu. Pokud mají děti starší sourozence, jenž užívají návykové látky, jsou tak ke vzniku užívání náchylnější.

Kromě již zmíněného základního rizikového faktoru, kterým je samotný postoj rodičů a sourozenců, existují i další faktory v rodinném prostředí, jenž mají vliv na případné užívání návykových látek u dětí. K těm patří například vlastnosti jako je etnická příslušnost, náboženské či socioekonomické prostředí rodiny (Vakalahi, 2001). Na úrovni socioekonomického vlivu je prokázáno, že děti pocházející z rodin s nízkou úrovní vzdělání, nezaměstnaností, nejistými pracovními podmínkami a nízkým blahobytem mohou mít vyšší riziko užívání drog (EMCDDA, 2007). Stejně tak i místo bydliště rodiny může ovlivnit výskyt problému s užíváním návykových látek u dětí. Tento jev závisí zejména na dostupnosti a rozšíření návykových látek v okolí bydliště.

3.2. Škola

Dalším faktorem a možnou příčinou užívání návykových látek u dětí je často vliv školy a jejího prostředí. Škola je instituce, která zajišťuje nejen vzdělání svým žákům, ale také jistou výchovu, sociální a osobností rozvoj

jedinců. Rizikovými faktory v oblasti školy může být například záškoláctví, selhání ve škole, nezájem o školu, časté střídání škol, dostupnost návykových látek ve škole či neprosazovaná pravidla týkající se užívání návykových látek ve škole (Nešpor & Csémy, 1993). Důležité je především, aby škola poskytovala dostatečnou informovanost a prevenci žákům v uvedené problematice. Dále je třeba mít jasná pravidla, která se týkají zákazu užívání návykových látek ve školním prostředí.

3.3. Vrstevnická skupina

Posledním z hlavních faktorů a příčin užívání návykových látek u dětí je vliv skupiny vrstevníků. V období tzv. dospívání má na jedince často větší vliv právě zmíněná skupina než rodiče, jelikož v tomto období může docházet ke vzdorům vůči autoritám a pravidlům. Pro dospívající jedince je důležité pocíťovat, že někam patří, což představuje právě přijetí do vrstevnické skupiny. Tyto skupiny ale následně kladou na své členy určité nároky. Podle Matouška a Kroftové (2003, s. 83) *„Nároky na konformitu jsou ve vrstevnické skupině mládeže obvykle vyšší než ve všech jiných skupinách. Zahrnují nejen způsoby vyjadřování, ale i úpravu zevnějšku, druhu preferované hudby, způsob chování k opačnému pohlaví, postoj ke škole, případně k práci, k rodičům, k penězům, k sexualitě, ke kouření, k drogám, k alkoholu atd.“* Díky zmíněným nárokům dochází u jedinců k přijetí nových názorů a postojů, a to pouze z důvodu, aby se přizpůsobili novému prostředí. Velmi rizikové jsou vrstevnické skupiny, ve kterých se již vyskytuje delikventní chování, které ovlivňuje ostatní členy. Tímto jevem se zabývají například autoři Biglan a Van Ryzin (2019), podle nichž v deviantních vrstevnických skupinách dochází k řadě behaviorálních a psychologických problémům, zejména právě k užívání návykových látek. Celkově je podle nich v deviantních skupinách vrstevníků delikventní chování modelováno, usnadňováno a pozitivně posilováno.

4. Prevence užívání návykových látek u dětí

Slovo prevence pochází z latinského původu, jenž v překladu znamená předcházet. Celkově se jedná o soustavu opatření, které mají předcházet a zabránit výskytu nežádoucích jevů, jako jsou například nehody, nemoci, úrazy, ale také drogové závislosti, zločiny či násilí. Zhruba od konce 50. let se prevence rozdělila na primární a sekundární, dále od 60. let se navíc hovoří o prevenci terciální (Nešpor & Provazníková, 1999). S tématem mé bakalářské práce souvisí prevence protidrogová, která slouží k zabránění či zamezení drogové závislosti.

Primární prevence má za cíl předcházet problémům s návykovými látkami, ještě před prvotním kontaktem mezi jedinci a těmito látkami. Podle Nešpora (2007) je cílem primární prevence předejít užívání návykových látek včetně alkoholu a tabáku nebo ho oddálit do pozdějšího věku, když už jsou dospívající relativně odolnější. Tato prevence by měla začínat již v brzkém věku dítěte, nejdříve v rodině a později ve školních institucích.

Sekundární protidrogová prevence často také označována jako časná intervence se provádí u jedinců, kteří již začali užívat návykové látky. Cílem je zastavit užívání návykových látek nebo omezit, a předejít tak vážnějším problémům. Radíme sem vyhledání odborné pomoci a začátek léčby.

Terciální protidrogová prevence se provádí poté, co již vznikla závislost na návykových látkách. Jejím cílem je předejít dalším škodám způsobeným užíváním. Jedná se například o poskytnutí čistých injekčních stříkaček a jehel pro zamezení přenosů různých nemocí či zajištění zdravotních prohlídek pro závislé jedince.

4.1. Prevence v rodině

Jak již bylo zmíněno primární prevence dítěte by měla začít již v jeho raném věku v rodině. Počátkem boje proti užívání návykových látek u dětí je výchova. Výchova slouží k rozvíjení citových a rozumových schopností,

utváření postojů a způsobů chování jedinců. Neexistují žádné pravidla a postupy, jak by výchova dětí měla probíhat. Existují pouze rady pro rodiče, které mohou sloužit k předcházení problémům, jako je například užívání návykových látek. Rosenbaum (2019) ve své práci píše, že dnešní rodiče dostávají daleko více rad, jak své děti vychovávat než kterákoli jiná generace v historii. Poté sama poskytuje pár rad rodičům, jako například, aby své děti více poslouchali, aby se sami učili o návykových látkách a jejich účincích nebo, aby byli schopni reagovat a pomoci při negativních účincích po užití návykové látky. Autoři Desai a Goel (2018) dokonce zastávají názor, že by sami rodiče neměli užívat návykové látky a měli tak být dobrým příkladem pro své děti, jelikož věří, že právě vliv rodičů je velmi podstatný. Stejně tak i Presl (1994), v jedné ze svých knih sepsal deset dobrých rad pro rodiče, které mohou omezit výskyt drogových problémů u dětí:

1. mluvíte s dětmi o VŠECH drogách, legálních či nelegálních,
2. učte se skutečně poslouchat své děti,
3. pomozte svému dítěti nalézt a udržet sebedůvěru,
4. pomozte svému dítěti vytvořit si pevný hodnotový systém,
5. staňte se pozitivním příkladem v postojích vůči drogám,
6. pomozte svému dítěti zvládat negativní tlaky ze strany jeho vrstevníků,
7. podporujte pozitivní aktivity svého dítěte,
8. nebojte si přiznat nevědomost,
9. spojte se s ostatními rodiči,
10. vyhledejte pomoc pracoviště s dobro pověstí v drogové problematice.

4.2. Prevence ve školních institucích

Druhým velmi důležitým činitelem primární prevence je škola. V těchto institucích dochází k dospívání dětí a mladistvých, což je období s nejvyšším rizikem vzniku závislosti. Primární prevence ve školách je v České republice

zajišťována Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT). Hlavními strategickými dokumenty pro prevenci v školství jsou „*Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2027*“ a „*Akční plán realizace Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2021*“, které byly schváleny vládou ČR v březnu roku 2019. Dále se prevencí zabývá dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28 s názvem: „*Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*“ (Mravčík a kol., 2020). Tento dokument se zaměřuje primárně na doporučení školským zařízením, jak postupovat při výskytu různých forem rizikového chování u žáků, jako je například užívání návykových látek. Celková prevence ve školních zařízeních je založená na školních preventivních programech a informovanosti pedagogických pracovníků v jednotlivých oblastech. Plnou odpovědnost za prevenci nese vždy ředitel/ka školy. Dále ve škole musí působit tzv. školní metodik prevence. Jeho hlavní náplní je koordinace preventivních opatření a programů školy, řešení jejich případného narušení, poskytování odborných konzultací a školení pro jednotlivé pedagogické pracovníky školy v oblasti prevence proti sociálně patologickým jevům a spoustu dalších činností.

5. Cíl výzkumu a stanovení hypotéz

Výzkumná část bakalářské práce se zabývá problematikou užívání návykových látek u dětí na druhém stupni základních škol v Krnově. Hlavním cílem průzkumu bylo zjistit, jaké faktory ovlivňují míru užívání návykových látek u žáků 7. a 9. tříd. Výzkumné šetření bylo zaměřeno na konzumaci alkoholu, užívání tabákových výrobků či nelegálních návykových látek. K výzkumné části bakalářské práce byly stanoveny následující hypotézy:

H1: Žáci 9. tříd mají více zkušeností s užíváním návykových látek než žáci 7. tříd.

H2: Žáci, kteří žijí v neúplné rodině, mají více zkušeností s návykovými látkami než žáci, kteří žijí v úplné rodině.

H3: Žáci, kteří pochází z rodin s nižší úrovní vzdělání, mají více zkušeností s návykovými látkami než žáci, kteří pochází z rodin s vyšší úrovní vzdělání.

H4: Žáci, v jejichž rodině se užívají návykové látky, mají více zkušeností s návykovými látkami než žáci, v jejichž rodině se neužívají návykové látky.

6. Metody a data

Výzkumná část bakalářské práce je realizována formou kvantitativního výzkumu. Jako metoda kvantitativního výzkumu byla použita forma dotazníkového šetření. Uvedená metoda byla použita z důvodu, že představuje možnost v relativně krátké době oslovit velké množství respondentů. Dotazník byl zcela anonymní, celkem se skládal z 22 otázek, přičemž obsahoval otázky uzavřené i otevřené. První část dotazníku se zaměřovala na osobní otázky, které zjišťovaly pohlaví, věk, navštěvovanou třídu a rodinnou situaci. Dále následovaly otázky zaměřené na zkušenosti respondentů s návykovými látkami. Při sestavování dotazníku se částečně vycházelo z již zmíněné studie ESPAD, která se zabývá rozsahem užívání návykových látek u dětí. Dále byl dotazník zaměřen na faktory, které děti k užívání těchto látek vedly.

Po sestavení dotazníku byl začátkem prosince roku 2020 realizován předvýzkum na pětičlenném vzorku žáků, kteří navštěvovali požadované 7. a 9. ročníky. Vybraní žáci se pokusili vyplnit vytvořený dotazník. Následně se prostřednictvím přímého dotazování zjišťovalo, jestli se žákům zdál dotazník dostatečně srozumitelný. Na základě jejich odpovědí, byly zjištěny mírné nedostatky, proto byl dotazník následně dopracován k lepší srozumitelnosti a přehlednosti. Vytvořený dotazník je uveden v Příloze č. 1.

Po ukončení a vyhodnocení předvýzkumu byly osloveny a požádány všechny čtyři základní školy, které se v Krnově nacházejí o možnost provedení průzkumu v 7. a 9. třídách. Na žádost odpověděly tři základní školy, konkrétně:

1. Základní škola Krnov, Smetanův okruh 4, okres Bruntál, příspěvková organizace
2. Základní škola Krnov, Dvořákův okruh 2, okres Bruntál, příspěvková organizace

3. Základní škola Krnov, Žižkova 3, okres Bruntál, příspěvková organizace

Komunikace s jednotlivými školami probíhala prostřednictvím jejich ředitelů a ředitelek, případně jejich zástupců, kteří schvalovali vytvořený dotazník. Dotazníkové šetření na uvedených třech školách bylo následně realizováno v polovině prosince roku 2020. Celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo 261 respondentů, kvůli neúplnému vyplnění dotazníků jich bylo 33 vyřazeno. Pro konečné zpracování provedeného průzkumu bylo použito 228 anonymních dotazníků. Počty respondentů podle škol jsou zaznamenány v tabulce č. 1.

Tabulka č. 1: Respondenti podle škol

Školy	Absolutní četnost	Relativní četnost
ZŠ Smetanův okruh 4	66	29 %
ZŠ Dvořákův okruh 2	74	32 %
ZŠ Žižkova 3	88	39 %
Celkem	228	100 %

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

7. Výsledky

První část dotazníku byla zaměřena na otázky, týkající se pohlaví, věku, třídy a rodiny. Z celkového počtu 228 respondentů bylo 60 % (136) chlapců a 40 % (92) dívek. Žáci byli ve věku od 13 do 16 let, přičemž 39 % žáků mělo 13 let, 25 % 14 let, 34 % 15 a 2 % 16 let. Počty respondentů jednotlivých tříd a typů rodin jsou zaznamenány v tabulce č. 2.

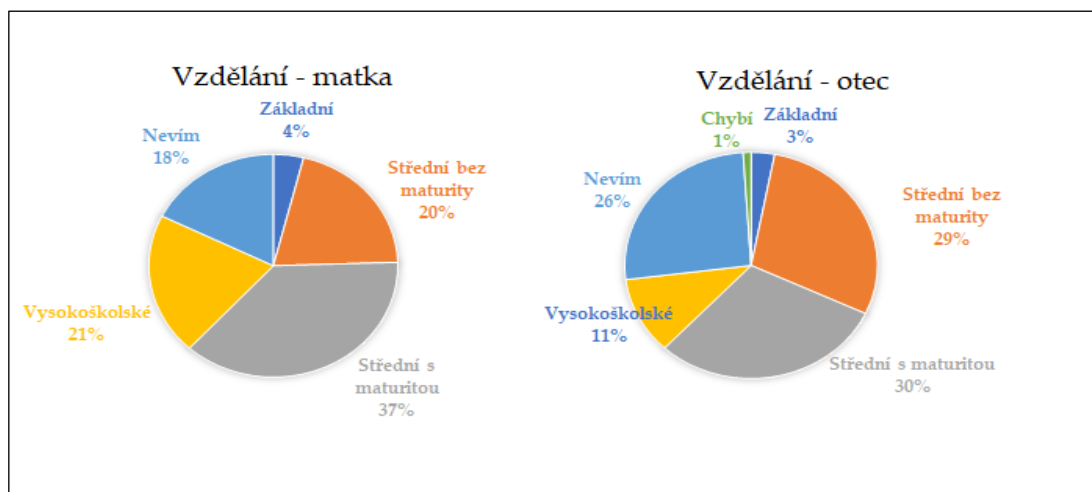
Tabulka č. 2: Respondenti podle tříd a typu rodin

	Absolutní četnost	Relativní četnost
7. třída	98	43 %
9. třída	130	57 %
Celkem	228	100 %
Úplná rodina	145	64 %
Neúplná rodina	88	36 %
Celkem	228	100 %

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Poslední z úvodních otázek odpovídala na nejvyšší dosažené vzdělání rodičů, přičemž u obou rodičů bylo nejvíce zastoupeno vzdělání „střední s maturitou“. Překvapivá byla vysoká četnost odpovědi „nevím“, kterou však uváděli převážně respondenti z neúplných rodin, což mohlo být příčinou jejich nevědomosti (43,37 % z neúplných rodin oproti 20,69 % respondentů z úplných rodin). Odpovědi respondentů jsou zpracovány v grafu č. 1.

Graf č. 1: Vzdělání matky a otce

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Pro následné testování stanovených hypotéz bylo důležité zjistit, jaké mají respondenti zkušenosti s jednotlivými druhy návykových látek. Respondenti odpovídali zvlášť na otázky týkající se cigaret, alkoholu a nelegálních látek. Z celkového počtu 228 respondentů mělo necelých 45 % (102) respondentů zkušenost s cigaretami, 66 % (151) s alkoholem a 11 % (25) s nelegálními látkami. Frekvence užívání se u respondentů lišila na základě druhu návykové látky. Z následující tabulky č. 3 je patrné, že velké množství respondentů návykové látky pouze jednou vyzkoušelo než, že by je pravidelně užívalo.

Tabulka č. 3: Frekvence užívání jednotlivých druhů návykových látek

Frekvence užívání návykových látek	Cigarety	Alkohol	Nelegální látky
Každý den	9,7 %	-	0,4 %
Několikrát týdně	4,8 %	0,9 %	0,4 %
Několikrát měsíčně	2,6 %	13,6 %	4,4 %
Párkrát ročně	3,9 %	27,5 %	1,3 %
Jednou jsem to vyzkoušel/a	23,7 %	24,1 %	4,4 %
Celkem	44,7 %	66,1 %	10,9 %

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Každodenní kuřáci, kteří tvořili necelých 10 % (22), uváděli, že denně vykouří od 2 do 20 cigaret, přičemž nejvíce respondentů 3 % (6) denně vykouří 5 cigaret. Dále bylo zkoumáno, s jakými konkrétními druhy nelegálních látek mají respondenti zkušenosti. Nejvyšší zkušenost měli žáci s marihuanou 9 % (20), na druhém místě byly s 1 % (3) lysohlávky, na třetí pozici s méně než 0,5 % (1) LSD a extáze.

Průzkumem bylo dále zkoumáno, jestli se užívání jednotlivých návykových látek pravidelně objevuje v rodinném prostředí respondentů. Na základě dotazníkového šetření bylo prokázáno, že se všechny zkoumané látky v rodinném prostředí respondentů objevují, ovšem v různé míře. V nejvyšší míře se objevují cigarety 68 %, dále alkohol 35 % a nelegální látky 8 %.

Průzkumem bylo také zjištěno, kdo žákům zkoumané látky poprvé poskytl, což je zaznamenané v tabulce č. 4. Cigarety a nelegální návykové látky si mezi sebou nejčastěji poskytovali kamarádi/spolužáci. Překvapivý výsledek byl u alkoholu, který žákům nejčastěji poprvé poskytovali jejich rodiče.

Tabulka č. 4: Poskytnutí návykových látek

	Cigarety	Alkohol	Nelegální látka
Rodič	0,4 %	32,0 %	-
Sourozenec	4,8 %	3,9 %	1,3 %
Kamarád/Spolužák	31,6 %	21,9 %	8,8 %
Někdo jiný	7,9 %	8,3 %	0,8 %

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Dotazník zjišťoval i jednotlivé důvody, které respondenty vedly k užití návykových látek. Respondenti, kteří měli s návykovými látkami zkušenosti mohli uvést i více než jeden důvod jejich užití. Nejčastějším důvodem byla jejich zvědavost s 53 % (121). U možnosti „jiné“ uváděli respondenti nejčastěji důvod různých oslav, jako jsou narozeniny, Vánoce či Silvestr. Výsledky odpovědí jsou zaznamenány v tabulce č. 5.

Tabulka č. 5: Důvody užití návykových látek

Důvod	Absolutní četnost	Relativní četnost
Zvědavost	121	53 %
Nuda	32	14 %
Kamarádi/spolužáci	44	19 %
Problémy ve škole	8	4 %
Problémy doma	10	4 %
Jiné	19	8 %

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

V poslední řadě bylo zkoumáno, zdali s respondenty jejich rodiče mluví o návykových látkách. Z odpovědí se prokázalo, že rodiče s žáky toto téma příliš neprobírají, jelikož pouhých 32 % (74) respondentů uvedlo, že o nich s rodiči mluví. Názor rodičů na užívání těchto látek ve věku žáků

je ale podobný, ve většině případů dochází k zákazu či odrazování od užívání návykových látek. Výsledky tvrzení jsou znázorněny v tabulce č. 6.

Tabulka č. 6: Názor rodičů na užívání návykových látek

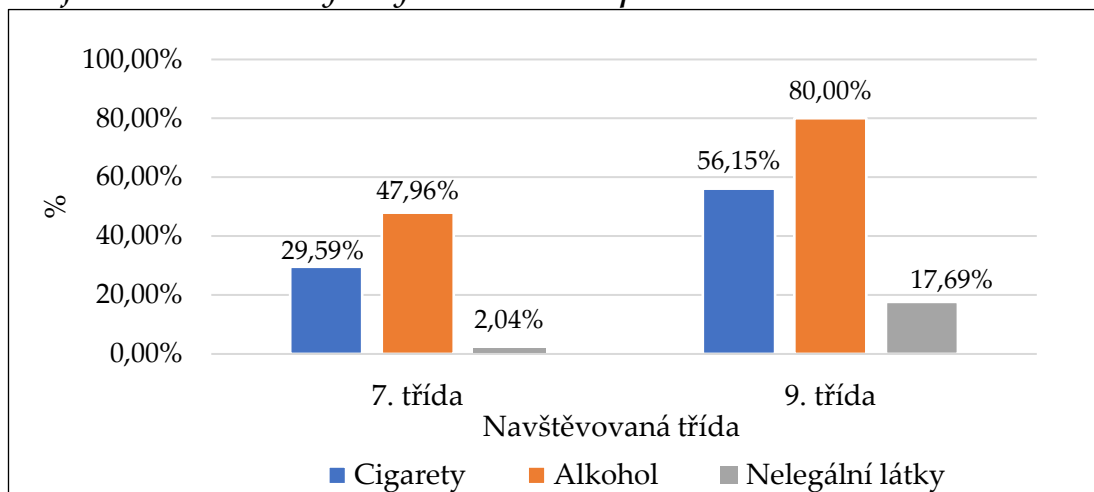
Názor rodičů	Absolutní četnost	Relativní četnost
Zakazují mi to	103	45 %
Snaží se mě od toho odrazovat	78	34 %
Je jim to jedno	7	3 %
Schvalují to	4	2 %
Nevím	36	16 %
Celkem	228	100 %

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Hlavním cílem průzkumu bylo zjistit nejen, jaké mají žáci v 7. a 9. třídách základních škol v Krnově zkušenosti s užíváním návykových látek, ale také jaké faktory je k užití vedly. Na základě srovnání výše uvedených výsledků, bylo možné určit, zdali faktory, jako je navštěvovaná třída, typ rodiny, vzdělání rodičů či užívání návykových látek v rodinném prostředí ovlivňuje užívání těchto látek u respondentů. Uvedené faktory vychází ze stanovených hypotéz, které byly ověřovány za pomoci Pearsonova chí-kvadrát testu, Spearmanova koeficientu a grafů vycházejících z kontingenčních tabulek.

H1: Žáci 9. tříd mají více zkušeností s užíváním návykových látek než žáci 7. tříd. Cílem bylo zjistit, které třídy mají více zkušeností s užíváním jednotlivých druhů návykových látek. Za pomoci Cramérova koeficientu byla zachycena slabá závislost mezi třídou a cigaretami (hodnota = 0,264), dále mezi třídou a nelegálními látkami (hodnota = 0,247). Střední závislost byla poté zachycena u třídy a alkoholu (hodnota = 0,335). Pro ověření hypotézy byl proveden Pearsonův chí-kvadrát test, pomocí něhož byla zamítnuta nulová hypotéza o nezávislosti navštěvované třídy a užívání jednotlivých druhů návykových látek (p-hodnoty u cigaret, alkoholu i nelegálních látek = 0,00). Na základě uvedených výsledků byla hypotéza H1 potvrzena. Výsledky užívání jednotlivých druhů návykových látek podle tříd jsou zpracovány v grafu č. 2.

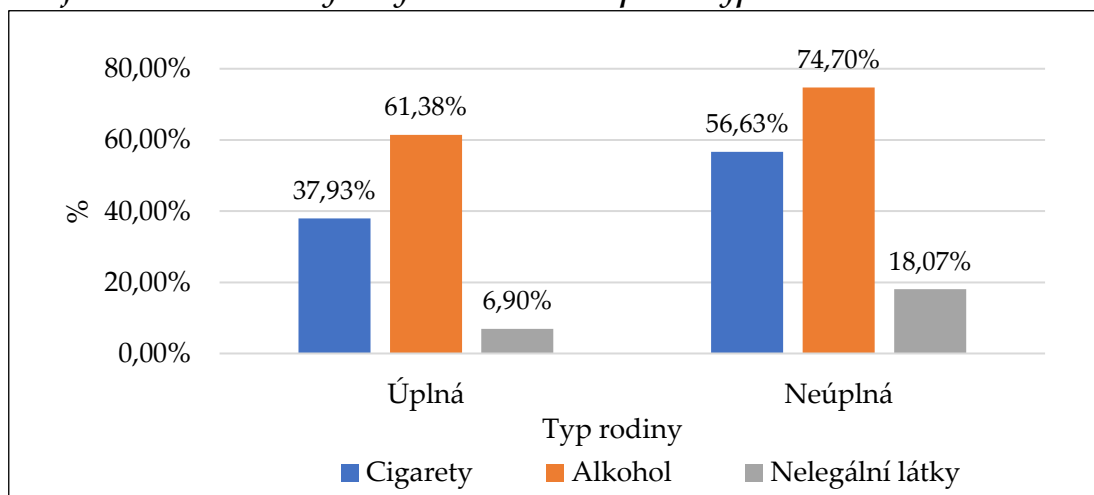
Graf č. 2: Užívání návykových látek u dětí podle tříd

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

H2: Žáci, kteří žijí v neúplné rodině mají více zkušeností s návykovými látkami než žáci, kteří žijí v úplné rodině. Dále byl zjišťován rozdíl v užívání návykových látek u respondentů v závislosti na typu rodiny, ve které žijí. Prostřednictvím Cramérova koeficientu byla mezi jednotlivými proměnnými zachycena slabá závislost (hodnoty = 0,180 u cigaret; 0,135 u alkoholu a 0,172 u nelegálních látek). Pomocí Pearsonova chí-kvadrát testu byla poté zamítnuta nulová hypotéza o nezávislosti typu rodiny a zkušenostmi s návykovými látkami (p-hodnoty u cigaret a nelegálních látek = 0,00; p-hodnota u alkoholu = 0,04). Na základě výsledků chí-kvadrát testu byla hypotéza H2 potvrzena. Hypotézu potvrzuje také graf č. 3 se zkušenostmi respondentů dle typu rodin.

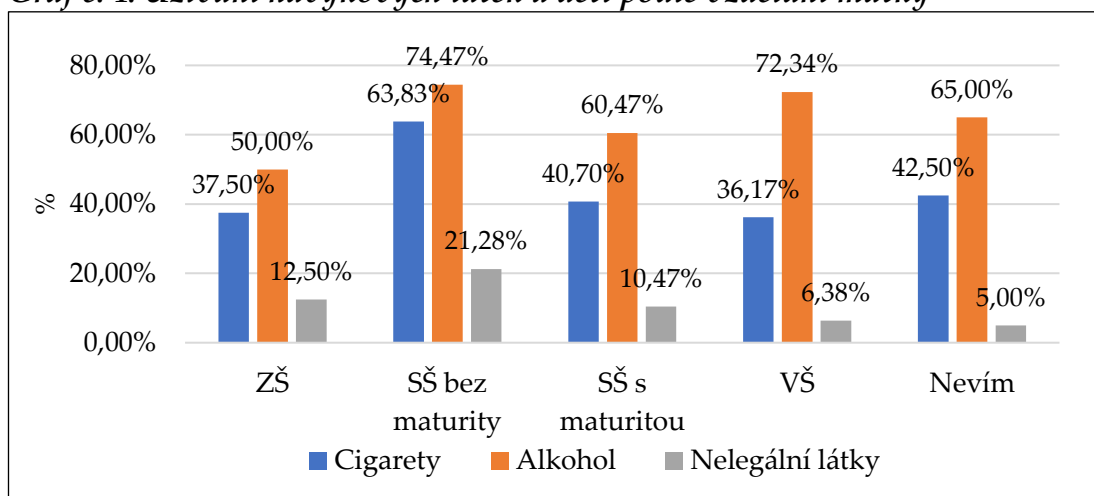
Graf č. 3: Užívání návykových látek u dětí podle typu rodin

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

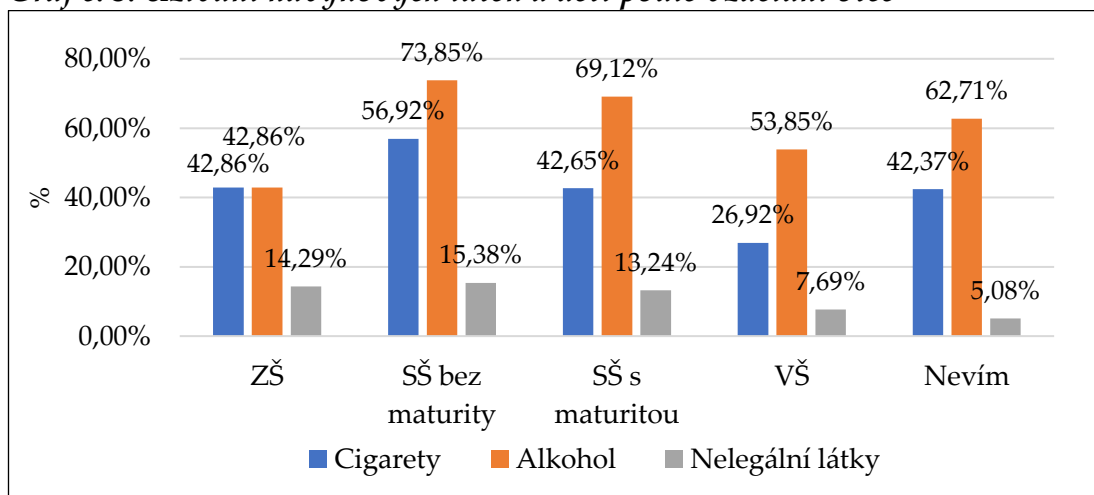
H3: Žáci, kteří pochází z rodin s nižší úrovní vzdělání, mají více zkušeností s návykovými látkami než žáci, kteří pochází z rodin s vyšší úrovní vzdělání. Rozdíly v užívání návykových látek u žáků, byly zjištěny i v závislosti na vzdělání rodičů respondentů. Průzkum prokázal, že respondenti mají největší zkušenosti s jednotlivými návykovými látkami v případě, kdy matka a otec mají vzdělání „střední bez maturity“. Výsledky jsou zaznamenány v grafu č. 4 a grafu č. 5.

Graf č. 4: Užívání návykových látek u dětí podle vzdělání matky

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Graf č. 5: Užívání návykových látek u dětí podle vzdělání otce

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

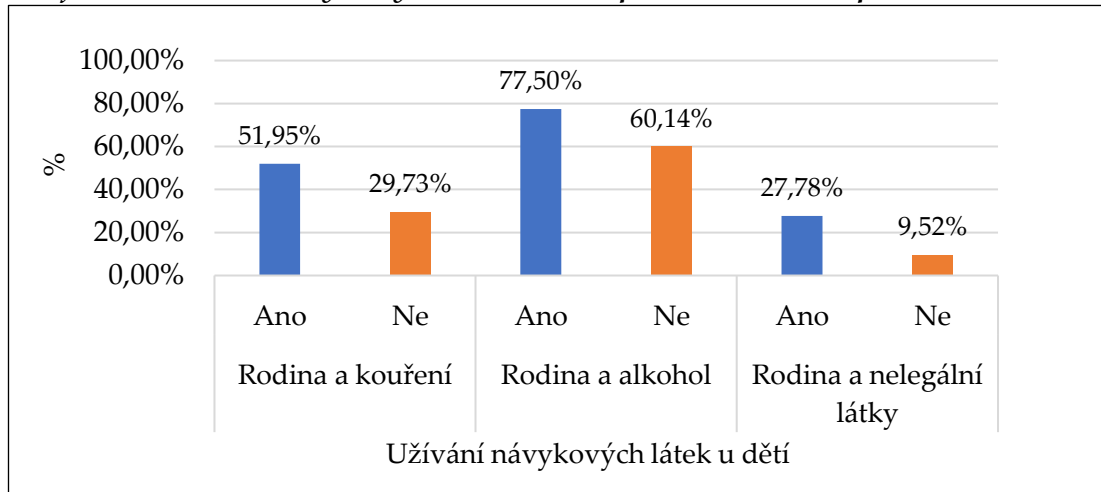
Pro ověřování platnosti stanovené hypotézy bylo vhodné spojit vzdělání matek a otců do celkového vzdělání rodičů. To proběhlo na základě sčítání bodů za nejvyšší dosažené vzdělání každého rodiče. Bylo stanoveno,

že vzdělání základní představovalo 1 bod, střední bez maturity 2 body, střední s maturitou 3 body, vysokoškolské 4 body. Respondenti, kteří alespoň u jednoho z rodičů nevěděli, jaké je jejich dosažené vzdělání byli vyřazeni. Poté byly jednotlivé body přiřazeny ke vzdělání matek/otců a následně sečteny za oba rodiče. Na základě výpočtu Spearmanova koeficientu pořadové korelace byly zachyceny závislosti mezi vzděláním rodičů a zkušenostmi s užíváním návykových látek (hodnoty = 0,234 u cigaret; 0,049 u alkoholu a 0,146 u nelegálních látek). Do jisté míry tak platí, že čím je nižší úroveň vzdělání rodičů, tím větší zkušenosti s jednotlivými návykovými látkami žáci mají. Přesto zvlášť u alkoholu a nelegálních látek jsou hodnoty Spearmanova koeficientu poměrně nízké a na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ nejsou (až na zkušenosti s cigaretami, p-hodnota 0,00) statisticky významné (p-hodnota u alkoholu = 0,52; u nelegálních látek = 0,06). Proto je přikloněno k závěru, že hypotéza H3 nebyla potvrzena.

H4: Žáci, v jejichž rodině se užívají návykové látky, mají více zkušeností s návykovými látkami než žáci, v jejichž rodině se neužívají návykové látky. V poslední řadě bylo zkoumáno, jestli užívání návykových látek v rodinném prostředí ovlivňuje užívání respondentů. Na základě Cramérova koeficientu byla mezi jednotlivými proměnnými zachycena slabá závislost (hodnoty = 0,209 u cigaret; 0,175 u alkoholu a 0,157 u nelegálních látek). Pomocí Pearsonova chí-kvadrát testu, byla zamítnuta nulová hypotéza o nezávislosti užívání jednotlivých druhů návykových látek v rodinném prostředí na užívání těchto látek u žáků (p-hodnota u cigaret a alkoholu = 0,00, p-hodnota u nelegálních látek = 0,01). Přesto, že byla zachycena pouze slabá závislost, na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ je statisticky významná, a proto byla hypotéza H4 také potvrzena. Na základě uvedeného tvrzení byl vytvořen graf č. 6, který znamená zkušenosti respondentů s návykovými látkami v závislosti na užívání či neužívání těchto látek v rodinném prostředí. Z grafu

je patrné, že větší zkušenosti s jednotlivými návykovými látkami mají respondenti, v jejichž rodině se tyto látky užívají.

Graf č. 6: Užívání návykových látek u dětí podle rodinného prostředí

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

8. Diskuse

Z výsledků dotazníkového šetření vyplynulo, že již žáci základních škol mají značné zkušenosti s užíváním návykových látek. Tyto zkušenosti mají žáci prokazatelně více s tabákem a alkoholem než s nelegálními látkami, což dokazují také výsledky poslední vlny studie ESPAD z roku 2019 (Chomynová, Csémy & Mravčík, 2020). Dále bylo prokázáno, že z nelegálních látek mají žáci největší zkušenosti s marihuanou, což se opět shoduje se studií ESPAD (Chomynová, Csémy & Mravčík, 2020), ve které se prokázaly největší zkušenosti s konopnými látkami (marihuana, hašiš). Na základě celkových výsledků zkušeností žáků s jednotlivými druhy návykových látek se ukázalo, že se jedná spíše o občasné experimentování než o každodenní užívání těchto látek. Nešpor (2007) však v jedné ze svých knih upozorňuje, že i pouhé experimentování s návykovými látkami může souviset s jinými problémy v různých oblastech života.

Děti k užívání návykových látek nevede jen již zmíněné experimentování, často jsou to také faktory rodinného a vrstevnického prostředí. V prostředí vrstevníků může docházet k jistým nárokům na jednotlivé členy, kterým se věnují i autoři Matoušek a Kroftová (2003), podle kterých v jednotlivých skupinách často dochází například ke změně chování, postoji k alkoholu, drogám i kouření. S tímto jevem mohou souviset i výsledky dotazníkového šetření, které se zabývají prvním poskytnutím jednotlivých návykových látek, jelikož se prokázalo, že cigarety a nelegální látky si mezi sebou nejčastěji poskytovali právě kamarádi/spolužáci. Na základě rodinného prostředí existuje několik faktorů, které mohou děti ovlivnit k případnému užívání. Z výsledků dotazníkového šetření bylo potvrzeno, že děti mají více zkušeností s návykovými látkami, pokud pochází z neúplné rodiny či pokud pochází z rodiny, ve které se návykové látky užívají. Tyto výsledky jsou potvrzeny řadou autorů, jako například v teorii

Nešpora (2007), který ve své knize uvádí, že děti pocházející ze špatně fungujících či neúplných rodin, v nichž se vyskytuje závislost, mohou být těmito jevy ovlivněny. Tato teorie je dále potvrzena i v „Evropském monitorovacím centru pro drogy a drogovou závislost“ (EMCDDA 2007), které popisuje, že děti, jejichž rodiče užívají psychoaktivní látky, mají vyšší riziko k předčasnému užívání návykových látek. Mezi další faktory v oblasti rodinného prostředí patří také nedostatek komunikace a času rodičů na děti, ekonomická situace rodiny, vzdělání rodiny, vliv sourozenců a mnoho dalších.

Závěr

Bakalářská práce byla zaměřena na užívání návykových látek dětmi ve věku povinné školní docházky. Téma bylo zvoleno zejména z důvodu, že se jedná o velmi aktuální a závažný problém celosvětové společnosti. Cílem práce bylo identifikovat faktory ovlivňující míru užívání návykových látek u dětí na základních školách. Důraz byl kladen především na zjištění, zdali existuje souvislost mezi vlivem rodinného prostředí a případným užíváním návykových látek u dětí.

V první části bakalářské práce byla detailně popsána charakteristika návykových látek a jejich základní rozdělení do několika skupin. Dále se práce zabývala jednotlivými faktory, které děti nejčastěji ovlivňují k užívání rozebíraných látek. Ke zmíněným faktorům patří například experimentování dětí či touha tyto látky vyzkoušet nebo i vlivy prostředí, ve kterých se děti nacházejí. Následně byly v práci popsány jednotlivé druhy prevence, které by měly sloužit k předcházení či zamezení vzniku problému s návykovými látkami již v nízkém věku dětí.

Druhá část bakalářské práce byla zaměřena na popis výsledků kvantitativního výzkumu, který byl proveden na základních školách v Krnově. Průzkum byl konkrétně realizován v 7. a 9. ročnících třech základních škol, které se v Krnově nacházejí. Výzkum proběhl za pomoci metody anonymního dotazníkového šetření. Na základě získaných odpovědí z dotazníkového šetření bylo možné vyhodnotit čtyři předem stanovené hypotézy, které určovaly faktory spojené s užíváním.

Výsledky provedeného výzkumu jednoznačně prokazují, že děti ze základních škol mají s jednotlivými druhy návykových látek zkušenosti. Tyto zkušenosti byly zaznamenány ve větší míře u 9. ročníku, proto byl potvrzen předpoklad rozdílu v užívání na základě věku žáků. V oblasti rodinného prostředí bylo potvrzeno, že existuje jistá souvislost mezi užíváním

návykových látek u dětí a typem rodiny, ve které děti žijí. Dle průzkumu mají s návykovými látkami prokazatelně více zkušeností žáci, kteří pochází z neúplných rodin. Dále bylo zkoumáno, zdali má na děti vliv úroveň vzdělání rodičů. Z výsledků byla zjištěna jistá závislost mezi vzděláním rodičů a užíváním návykových látek u žáků, přesto byly hodnoty na hladině významnosti nízké, a proto nemohl být tento předpoklad potvrzen. V poslední řadě bylo zjištěno, že děti v jejichž rodinném prostředí se užívají návykové látky mají samy prokazatelně více zkušeností s užíváním těchto látek.

Celkově z výsledků dotazníkové šetření vyplynulo, že faktor rodinného prostředí má jednoznačně vliv na užívání návykových látek u dětí na základních školách. Ať už se jedná o výše zmíněné jevy či nedostatečnou komunikaci mezi rodiči a žáky na téma návykových látek, která také vyplynula z dotazníkového šetření, je patrné, že rodina hraje důležitou roli v chování dětí. V tomto ohledu je tedy důležité, aby rodina byla jistým vzorem správného chování a zdrojem potřebných znalostí a informací.

Seznam literatury a použitých zdrojů

ARTERBURN, S., & BURNS, J. *Drogy klepou na dveře: výchova, prevence, léčba*. Brno: Nová naděje, 2001. ISBN 80-860-7703-9.

BIGLAN, A., & VAN RYZIN, M. J. (2019) Behavioral Science and the Prevention of Adolescent Substance Abuse. *Perspectives on Behavior Science* 42 (3), 547-563.

DESAI, M., & GOEL, S. (2018) Child Rights to Prevention of Substance Abuse. In: *Child Rights Education for Participation and Development*, 221-255. Rights-based Direct Practice with Children. Springer, Singapore.

EMCDDA. (2007). *Drug use and related problems among very young people (under 15 years old)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 978-92-9168-308-6.

GANERI, A. *Drogy: od extáze k agonii*. Praha: Amulet, 2001. Alfabet. ISBN 80-862-9970-8.

HAJNÝ, M. *O rodičích, dětech a drogách*. Praha: Grada, 2001. Pro rodiče. ISBN 80-247-0135-9.

HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-717-8803-1.

CHOMYNOVÁ, P., CSÉMY, L. & Mravčík, V. 2020. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2019*. *Zaostřeno* 6 (5), 1–20. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33292/1057/Zaostreno%202020-05_ESPAD%202019.pdf

CHOMYNOVÁ, P., CSÉMY, L. & Mravčík, V. 2016. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2015*. Zaostřeno 6 (5), 1–16. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/32196/734/zaostreno_2016-05_v03.pdf

Kolektiv autorů SANANIM. *Drogy: otázky a odpovědi: [příručka pro rodinné příslušníky a pomáhající profese]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-223-2.

MARTANOVÁ, V., JANÍKOVÁ, B., & DANĚČKOVÁ, T. *Učební texty ke specializačnímu studiu pro školní metodiky prevence*. Praha: Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky 1. lékařské fakulty a VFN, Univerzita Karlova, 2007. ISBN 978-80-254-0525-3.

MATOUŠEK, O., & KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence: [možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže]*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8771-X.

MRAVČÍK, V., CHOMYNOVÁ, P., GROHMANNOVÁ, K., JANÍKOVÁ, B., ČERNÍKOVÁ, T., ROUS, Z., CIBULKA, J., FIDESOVÁ, H., & VOPRAVIL, J. 2020. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2019 [Annual Report on Drug Situation in the Czech Republic in 2019]* MRAVČÍK, V. (Ed.). Praha: Úřad vlády České republiky. ISBN 978-80-7440-254-8

NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 3. dopl. a opr. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6.

NEŠPOR, K., & CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a vaše děti: Jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat, jak je zvládat*. Praha: Sportpropag, 1992.

NEŠPOR, K., & PROVAZNÍKOVÁ, H. *Slovník prevence problémů působených návykovými látkami: pro rodiče a pedagogy*. 3., rozš. vyd. Praha: Fortuna, 1999. ISBN 80-707-1123-X.

PRESL, J. *Drogová závislost: může být ohroženo i vaše dítě?* 2. rozš. vyd. Praha: Maxdorf, 1995. Medica. ISBN 80-858-0025-X.

PRŮCHA, J., MAREŠ, J., & WALTEROVÁ, E. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8772-8.

ROSENBAUM, M. (2019) *Safety First: A Reality-Based Approach to Teens and Drugs*. Drug Policy Alliance.

Sdělení č. 104/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o právech dítěte. In: *Sbírka zákonů*. 1991.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VAKALAH, H. F. (2001). Adolescent substance use and family-based risk and protective factors: A literature review. *Journal of Drug Education*, 31(1), 29–46.

ZÁBRANSKÝ, T. *Drogová epidemiologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0709-4.

Zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů*. 1998.

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. In: *Sbírka zákonů*. 2003.

Seznam grafů

Graf č. 1: Vzdělání matky a otce.....	28
Graf č. 2: Užívání návykových látek u dětí podle tříd.....	32
Graf č. 3: Užívání návykových látek u dětí podle typu rodin	32
Graf č. 4: Užívání návykových látek u dětí podle vzdělání matky.....	33
Graf č. 5: Užívání návykových látek u dětí podle vzdělání otce.....	33
Graf č. 6: Užívání návykových látek u dětí podle rodinného prostředí	35

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Respondenti podle škol.....	27
Tabulka č. 2: Respondenti podle tříd a typu rodin	28
Tabulka č. 3: Frekvence užívání jednotlivých druhů návykových látek	29
Tabulka č. 4: Poskytnutí návykových látek.....	30
Tabulka č. 5: Důvody užití návykových látek	30
Tabulka č. 6: Názor rodičů na užívání návykových látek.....	31

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník.....	46
-----------------------------	----

Dotazník

Milé žákyně, milí žáci,

jsem studentka 3. ročníku Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Ráda bych Vás požádala o vyplnění dotazníku, který bude sloužit pro výzkumnou oblast mé bakalářské práce. Tématem dotazníku jsou návykové látky. Dotazník je zcela anonymní, po jeho vyhodnocení budou Vaše odpovědi skartovány.

Děkuji za Vaši ochotu a spolupráci

Pohlaví:

Dívka Chlapec

Věk:

13 let 14 let 15 let 16 let

Jakou třídu navštěvuješ?

7. třídu 9. třídu

V jaké žiješ rodině?

V úplné rodině (oba rodiče) V neúplné rodině (pouze jeden rodič)

Jaké vzdělání mají rodiče?

	Základní	Střední bez maturity	Střední s maturitou	Vysokoškolské	Nevím
Matka	☐	☐	☐	☐	☐
Otec	☐	☐	☐	☐	☐

1. Kouřil/a jsi někdy cigarety?

Ano Ne (pokračuj otázkou č. 5)

2. Pokud ano, kdy sis dal/a první cigaretu? (uved' věk)

.....

3. Pokud ano, jak často kouříš cigarety?

Každý den Několikrát týdně Několikrát měsíčně Párkrát ročně
 Jednou jsem to vyzkoušel/a

4. Pokud kouříš denně, kolik cigaret za den vykouříš?

.....

5. Kouří denně někdo z tvé rodiny?

Ano Ne

6. Pil/a jsi někdy alkohol?

Ano Ne (pokračuj otázkou č. 9)

7. Pokud ano, v kolika letech jsi poprvé vyzkoušel/a alkohol? (uved' věk)

.....

8. Pokud ano, jak často konzumuješ alkohol?

Každý den Několikrát týdně Několikrát měsíčně Párkrát ročně
 Jednou jsem to vyzkoušel/a

9. Konzumuje někdo z tvé rodiny pravidelně alkohol?

Ano Ne

10. Vyzkoušel/a jsi někdy nějakou nelegální návykovou látku?

(Marihuanu, kokain, pervitin, heroin, LSD, lysohlávky, extázi apod.)

Ano Ne (pokračuj otázkou č. 13)

11. Pokud ano, jakou/é nelegální návykové látky jsi vyzkoušel/a? (uved')

.....

12. Pokud ano, jak často nelegální návykové látky užíváš?

Každý den Několikrát týdně Několikrát měsíčně Párkrát ročně
 Jednou jsem to vyzkoušel/a

13. Užívá někdo z tvé rodiny nelegální návykové látky?

Ano Ne

14. V případě, že jsi užil/a návykovou látku (cigarety, alkohol či nelegální látku), kdo ti ji poprvé poskytl?

	Rodič	Sourozenec	Kamarád/Spolužák	Někdo jiný
Cigarety	☐	☐	☐	☐
Alkohol	☐	☐	☐	☐
Nelegální látku	☐	☐	☐	☐

15. Pokud jsi užil/a návykovou látku (cigarety, alkohol či nelegální látku), co tě k užití vedlo? (můžeš uvést více odpovědí)

Zvědavost Nuda Kamarádi/Spolužáci Problémy ve škole
 Problémy v rodině Jiné (uved').....

16. Mluví s tebou tvoji rodiče o návykových látkách?

Ano Ne

17. Jaký názor mají tvoji rodiče na užívání návykových látek ve tvém věku?

Zakazují mi to Snaží se mě od toho odrazovat Je jim to jedno
 Schvalují to Nevím